

AL. ODOBESCU ȘI OVIDIU

Paginile ce urmează au fost scrise din necesitatea de a rectifica și completa unele afirmații făcute de istoricul literar G. Baiculescu în articolul *Al. Odobescu despre poetul latin Ovidiu (Pagini de proză necunoscută)*¹. O primă rectificare impune însăși formularea subtitlului; anume, acele „pagini de proză necunoscută” – e vorba de articolele *Statua lui Ovid*² și *Ovid în Tomi*³ – au fost publicate în *Epoca*, organul de presă al unui partid de guvernământ al vremii, care apărea într-un tiraj mare, merit să satisfacă atît pe cititorii proprii din partid, cît și pe unii din adversarii politici; deci, termenul folosit pentru ele este impropriu.

În ceea ce privește pseudonimul „Ibis”, sub care se ascunde autorul celor două articole, identificarea lui ținea mai puțin de atenția bibliografului lui Odobescu și în nici un caz de a bibliografului lui Ovidiu, cărora li se reproșează o astfel de scăpare. Singurul chemat să facă identificarea ar fi fost autorul unei bibliografii a ziarului *Epoca*, dar o astfel de lucrare n-a apărut încă. Deci, aici nu e vorba atît de o „grabă” a unor bibliografi, cît mai ales de o acuză gratuită.

De altfel, lipsa de temei a afirmației făcute de autorul articolului rezultă și din cele spuse de el însuși în paragraful următor, atunci cînd recunoaște că „cheia acestei identificări”, care, „pentru cei familiarizați cu erudiția, stilul și vigoarea polemică a lui Odobescu, nu pune probleme deosebite” – vizînd prin aceasta din nou pe cei doi „bibliografi grăbiți” – o „oferă Al. Odobescu însuși, în aceeași toamnă a anului 1887”, într-un articol publicat sub semnătură proprie⁴, în care face referiri la

¹ *Revista de istorie și Teorie Literară*, XVIII, 1969, Nr. 1, p. 93–106.

² *Epoca*, II, 1887, Nr. 519.

³ *Ibid.*, Nr. 523.

⁴ Al. Odobescu, *V. Alecsandri și Fontana Blanduziei*, în *Epoca*, II, 1887, Nr. 560.

cele publicate anterior sub pseudonim ; ceea ce înseamnă că nu „erudiția, stilul și vigoarea polemică a lui Odobescu” i-au servit la identificare, ci cu totul alte criterii...

Pentru o mai justă apreciere a atitudinii lui Odobescu față de Ovidiu, consider necesară, mai întâi, o scurtă prezentare a ceea ce spune el în „cele două pamflete pînă acum necunoscute”, reproduse în întregime în articolul lui G. Baiculescu, urmînd ca acestea să fie apoi confruntate cu opiniile diametral opuse apărute în alte scrieri atît înainte cît și după aceea. Numai în urma unei astfel de analize se va putea ajunge la concluzii conform cu realitatea.

În primul articol, Odobescu, după ce dă o succintă biografie a lui Ovidiu, cu vădite acente denigratoare, subliniază, printre altele, că „lui îi plăcea, mai presus de toate, să guste și să descrie numai viața de plăceri” și că el, „dintre toate ursitele omenești, își alesese de a deveni nu numai ucenicul și cîntărețul, dar chiar și învățătorul, dascălul amorului”.

În ceea ce privește opera lui poetică, ea nu era decît consecința logică a unuia care „nu se ocupă cu altceva, pe cînd trăiește în Roma, decît să urzească și să cînte, în nenumărate și meșteșugite versuri, amoruri și iarăși amoruri”. De aceea, după Odobescu, *Metamorfozele* n-ar fi altceva decît „o lungă cronică scandalosă a Olimpului” ; în *Heroide* „închipuie răvașele de dragoste ce ar fi schimbat între dinșii eroii și eroinele de odinioară” ; în *Amoruri* poetul ar fi „destăinuit” publicului propriile sale intrigi amoroase ; în *Arta iubirii* el „adună, rîndui și expuse pe de rost, uneori cam cu perdea, iar mai ades cam fără de nici un fel de taină, toate regulile artei de a iubi și de a practica orice soi de iubire” ; în sfîrșit, în *Remediile iubirii* poetul „nu uită nici mijloacele de a se desbăra sau de a se vindeca de amoruri”.

Odobescu se ferește de a tăgădui scrierilor lui Ovidiu orice merite literare, ba chiar recunoaște „că ele pot fi uneori și instructive, din felurite puncte de vedere etice și anticarii”. Dar el desfide pe oricine ar pretinde „să poată afla în oprele lui Ovid... învățături întăritoare pentru suflet și minte. Și mai puțin încă voi crede că a isbit cîneva vreodată a sorbi dintr-însele iubirea mai specială a gîntei latine sau respectul mai temeinic al mării romane”.

În partea finală a articolului Odobescu polemizează cu Dimitrie Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și al cultelor, „care negreșit pe negîndite s-a brodit și pe acolo spre a prezida o așa ciudată serbare”, ironizîndu-l apoi pentru afirmația din discursul ținut, în care considera statuia lui Ovidiu ca o dovadă că pe „clasicul pămînt pe care se află acum aerul s-a reînnoit și urmașii vechilor legiuni ale Romei au reluat stăpînirea și paza acestor locuri”.

În cel de-al doilea articol, Odobescu ni-l prezintă pe Ovidiu în exil la Tomis, „cînd, sub strașnica osîndă a lui August, pe care ajunsese a-l mînia cu desfrîngatele sale purtări și scrisori, fu alungat cu urgie din Roma și oropsit în depărtatele maluri ale Mării Negre”. Trecînd apoi la opera din

exil, Odobescu adaugă că și în acele „jăliri și vaiete, în toate acele bocești și căinări în zadar căta-vom măcar o frază, un cuvânt care să destăinuiască ceva cugetări mai înalte, ceva simțiri mai nobile, care cel puțin acum să fi pătruns în mintea și în inima lui”.

Tăgăduindu-i orice accent de revoltă împotriva unei pedepse nedrepte, Odobescu continuă : „Ca un sclav umilit și slugarnic, el se țirește mereu, chiar și de departe, la picioarele împăratului ;... mereu îi cere pomana unei iertări, sau cel puțin o alinare de pedeapsă... El cere să-i mute exilul într-alt loc, căci acolo unde se află el nu poate trăi, căci nimic pe lume, după zisa, de sute de ori repetită, a lui Ovid Tomitanul, nu este mai urât, mai neplăcut, mai pocit, mai mizerabil, mai neospătos, mai sterp, mai neroditor, mai viforatic, mai friguros, mai înghețat, mai urgisit și mai blestemat de zei și de oameni, decît țara afurisită a Dobrogei și decît orașul ticălos al Tomii”. Acuzându-l, în continuare pe Ovidiu că „niciodată măcar nu a greșit a zice o vorbă despre țărnițele mării Iстру și ale Mării Negre, despre țările noastre române de decindea și de dincolo de Dunăre”, Odobescu adaugă că acest fapt ar constitui „o învederată dovadă de ură neîmpăcată, de dispreț nemărginit ce el purta acelei populațiuni simple și primitive ce cu bună voie îl primise și-l adăpsea”.

Din toate aceste motive, Odobescu consideră cu totul nejustificată atât fapta lui Alecsandri, care „s-a ispitit a face din Ovid, din fluturatecul și cainicul Ovid, un om cu geniu nobil și generos în Roma, iar în Tomi un erou și un profet inspirat al noii Rome de la Iстру”. De asemenea, îl critică pe Remus Opreanu pentru inițiativa de a ridica o statuie lui Ovidiu la Constanța, precum și pe ministrul instrucțiunii publice pentru discursul ținut la inaugurarea ei, discurs în care – adaugă Odobescu – „aceiași Ovid, receptorul amorului și detractorul înverșunat al bietei noastre Dobroge, se pomeni transformat, fără voia lui și a nici unuia dintre zei și dintre oameni cu inimă românească, în *Sentinela Română*”.

Trecînd apoi în revistă curentele literare ale vremii, spre a vedea influenței căruia dintre ele s-ar datora aprecierea de care, cu toate acestea, se bucură Ovidiu la noi, Odobescu precizează că „acele scăpături în idealul nostru istoric, literar și artistic provin mai cu seamă din lipsa de un criteriu solid și drept cumpănit întru ceea ce privește simțămîntul de naționalitate sau, mai bine zis, întru ceea ce privește noțiunea de origine și de gînte”.

După alte cîteva considerente pe această temă, Odobescu lansează un atac vehement împotriva guvernului, care, în loc să inaugureze „oficial și cu solemnitate”, ca primă statuie a unui roman edificată pe țărîm românească, simulacru de bronz al lui Ovidiu, dacă acest guvern ar fi „patriotic și drept prețuitor al măririi naționale...”, ne-ar dura monumentul fundamental al existenței noastre, *aceiași Columnă a lui Traian*, fala Romei și stîlpul naționalității noastre”.

Era aceasta o veche dorință a lui Odobescu ; încă din toamna anului 1878 el propunea Societății Academice Române să se facă demersuri pentru obținerea unei copii după *Columna lui Traian*, care urma să fie așezată

în fața palatului Universității din Bucuerști. De aceea, își exprimă și acum nemulțumirea că, în timp ce muzee din Anglia și Franța o posedă în copie, „numai în folosul studiilor arheologice și artistice”, noi nu o avem încă.

Accentuînd din nou asupra necesității de a avea cît mai curînd Columna lui Traian, Odobescu adaugă : „Cît despre Ovid, să nu ni se ceară mai mult decît ne gîndim la dînsul, să ne veselim și noi împreună cu aceia care spun că chipul lui, așa bine tratat de sculptorul italian Ferrari, l-au ascuns chiar admiratorii lui într-o piață a orașului, unde el cată cu jînd nu la mare, doar că o vedea viînd corabia latină ce-i va aduce iertarea imperială, ci la sofaua unde cafegiul turc Ali desfătează... pe tembelii din moderna Tomi”. În încheiere, Odobescu aruncă o săgeată plină de venin împotriva lui Hașdeu, care „a emis o curioasă ipoteză” privitoare la originea vechilor locuitori ai Dobrogei antice.

Față de aceste aprecieri cu totul surprinzătoare, G. Baiculescu își pune întrebarea dacă Odobescu „s-a considerat totdeauna de partea detractorilor lui Ovidiu sau dacă atitudinea aceasta ostilă, manifestată cu prilejul inaugurării statuii de la Constanța, se datorește mai de grabă – cum singur dă să se înțeleagă – unei momentane aprinderi de ciudă și minie”.

Pentru a da un răspuns acestei întrebări, dînsul face mai întîi o succintă retroseptică a faimei de care s-a bucurat Ovidiu de-a lungul veacurilor, împărțind pe toți cei care s-au ocupat cu viața și opera poetului în două „tagme” : admiratori și detractori. Este o împărțire arbitrară, asupra căreia nu este cazul să insist aici cu amănunte și să aduc cuvenitele rectificări. Precizez doar că problema se pune cu totul altfel ; este vorba, în esență, de concepții morale și curente literare specifice diferitelor epoci. De asemenea, consider de prisos să mai arăt că aprecierile făcute de Tudor Vianu în prefața unei compilații destinate tineretului sînt lipsite de orice semnificație ; ele nu reprezintă cîtuși de puțin opiniile reale, exprimate cu alte ocazii.

În al doilea rînd, autorul se oprește asupra referințelor date de Odobescu însuși despre opera poetului latin dinainte de publicarea celor două articole denigratoare din *Epoca*. În aceste referiri – adaugă dînsul – „Odobescu s-a și pronunțat de cîteva ori favorabil asupra ei.” Dar și aici consider necesare cîteva rectificări, mai ales în ceea ce privește ordinea cronologică, precum și unele completări, atît anterioare cît și ulterioare anului 1887. Căci numai examinîndu-le în totalitate și țînînd seamă de succesiunea lor în timp putem avea la dispoziție elementele care să ne permită o apreciere cît mai aproape de realitate a atitudinii lui Odobescu față de Ovidiu.

Cea mai veche referire, din 1874, a apărut în *Pseudokynegetikos*. Anume, în capitolul al VII-lea, intitulat „Cum se îngropau la Roma urmașii bietului Ovid, răposat ca vai de dînsul, cam pe la Küstengé”, după cîteva considerații privitoare la originea artelor plastice, îndeosebi a picturii și a legăturii ei intime cu Italia, Odobescu se oprește asupra unui mausoleu

descoperit în anul 1674 pe via Flaminia de la marginea nordică a Romei, în care se aflau sarcofagele lui Q. Nasonius Ambrosius și al soției sale nenorocitului Ovidiu Nasona, care a murit exilat pe țărmurile sălbatice ale Nasonia Urbica, „urmași, după cum se crede, — spune Odobescu — ai Mării Negre, fără ca mina-i, dibace pe coardele lirei latine, să se fi putut deprinde a încorda arcul sarmatic“ ; urmează, în original și traducere versurile respective din *Pontice* (1,49–50).

În cursul său de *Istoria arheologiei* (p. 207), apărut în 1877, Odobescu revine cu unele amănunte asupra mormintului Nasonilor. Anume, el adaugă că „Bellori, asemuind numele din inscripțiune cu al poetului Ovidiu, recunosc pe cei din epitafiu ca urmași ai lui..., iar într-una din picturile boltei văzu chiar pe cîntărețul *Ponticelor* declamînd versuri..., pe cînd o muză îi însoțește glasul cu lira“. Odobescu combate asemenea părere, spunînd că „nimic nu este mai puțin sigur decît această atribuire a citatei picturi la nenorocitul poet...“, apoi reproduce întocmai textul din *Pseudokynegetikos*⁵.

Față de singura mențiune din *Pseudokynegetikos*, în *Istoria arheologiei* Ovidiu mai apare de cîteva ori. Astfel, întilnim o scurtă mențiune atunci cînd, vorbind despre influența exercitată de studiile antichității romane ale lui M. Terentius Varro asupra contemporanilor și urmașilor imediați, Odobescu îl amintește, alături de Macrobius, Aulus Gellius, Athenaios, Festus și Servius, „și pe însuși Ovidiu, poetul Ovidiu“.

Vorbînd în alt loc (p. 138) de luptele dintre lapiți și centauri, care „au devenit cu timpul motiv favorit al artelor plastice și un subiect spornic de descripțiuni poetice“, Odobescu adaugă : „Timpul nu mă iartă a vă citi minunata povestire din *Metamorfosele* lui Ovidiu relativă la aceste lupte“.⁷ Tot așa, atunci cînd vorbește de reprezentarea plastică a vînătoarei dn Calydon (p. 210–213), Odobescu o numește „unul din momentele cele mai dramatice ale frumosului episod în care Ovidiu povestește, în *Metamorfosele* sale, vînătoarea groaznică a fiarei mistrețe...“ ; apoi cu ajutorul versurilor ovidiene întocmește un comentariu complet al operei de artă plastică.

Sînt citate, astfel, versurile în care e descris locul de adunare a numeroșilor eroi ai Eladei chemați la vînătoare, cum aceștia au întins capcanele, au împerecheat în zgarde ciinii și, luîndu-se pe urmele fiarei, o adulmecă doritori de a înfrunta primejdia ; mistrețul sparge haita ciinilor, tinerii încearcă să-l lovească, dar fără succes, fiind ocrotit de zeița Diana. Apare Atalanta, ținînd în mîna stîngă arcul, iar pe umăr tolba strălucitoare, care atacă fiara și o rănește. Tot așa, este comentată cu textul ovidian alături și scena cu atacul și moartea lui Anceu, iar în încheiere Odobescu vorbește de „povestirea așa de vie a poetului“.

⁵ Afirmația lui G. Baiculescu, că „acest pasaj se află aproape identic și în opera *Pseudokynegetikos*“, nu corespunde realității.

⁶ *Istoria Arheologiei*. București, Edit. Științifică, 1961, p. 87.

⁷ *Metamorfoze*, XII, v. 210–537.

Nu mai puțin interesante sînt mențiunile lui Odobescu privitoare la locul de exil al lui Ovidiu, precum și la diferitele ipoteze care au circulat în această privință⁸. Astfel, la mențiunea din *Pseudokynegetikos*, semnalată mai sus, Odobescu dă în notă cîteva informații prețioase, care arată că era la curent cu tot ceea ce scrisese pînă atunci asupra acestei chestiuni. De subliniat că, în față de stadiul de atunci al cunoștințelor, el afirmă că „cetatea Tomi, pe Marea Neagră... fără îndoială era la satul Anadolki, aproape de Kiustengé”.

Pentru chestiunea mult discutată a localizării vechiului oraș Tomis, precum și aceea a mormîntului lui Ovidiu, „pe care mulți ar fi pretins a-l fi descoperit în deosebite locuri ale Ungariei, Podoliei și Rusiei meridionale”, Odobescu avea cunoștința de tot ce s-a scris mai de seamă, începînd cu biografia poetului, publicată de J. Masson la Amsterdam în 1708 și pînă la lucrarea lui Deville din 1859 asupra exilului lui.

Dar și mai semnificative pentru cunoștințele lui în această chestiune sînt referirile la *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, în care — spune — „sună cîteva fraze și mai multe note dezvoltate ale ilustrului autor asupra locului de exil al lui Ovidiu, pe care unii l-au crezut a fi Akermanul sau Cetatea Albă, alții Chilia, amîndouă în Bugeacul Basarabiei”. Revenind, în *Istoria Arheologiei* (p. 324), asupra știrilor lui Cantemir, Odobescu nu dă alte amănunte, mulțumindu-se doar cu mențiunea că „el discută asupra pozițiunii locului unde a fost exilat poetul Ovidiu”.

Toate acestea constituie o dovadă incontestabilă că, pe de o parte, Odobescu era la curent și cu ceea ce a scris D. Cantemir, iar, pe de alta, că, față de numeroasele ipoteze formulate în legătură cu localizarea vechiului Tomis, el s-a raliat la cea mai apropiată de realitate, adică la ipoteza Anadolki. De aici mai rezultă, în același timp, că interesul arătat unei chestiuni atît de mult dezbătute în cursul vremii cu privire la identificarea locului de exil al lui Ovidiu presupune și o atitudine afectivă, de simpatie față de poet.

O dovadă și mai elocventă a simpatiei lui Odobescu față de Ovidiu o avem din anii 1881—1882. Anume, în calitate de secretar de legație la Paris, Odobescu urmărea de aproape activitatea desfășurată de bursierii statului trimiși pentru studii artistice în capitala Franței, cărora le sugera realizarea unor monumente de artă destinate a fi trimise apoi în țară.

Printre acestea figura și un bassorelief înfățișîndu-l pe Ovidiu citindu-și poemele în mijlocul vechilor locuitori ai pămîntului dobrogean, operă a tînărului sculptor Ion Georgescu. Odobescu intervine pe lîngă ministrul cultelor, V.A. Urechia, spre a-i face sculptorului o comandă oficială pentru realizarea acestei opere, care urma să fie așezată la Constanța. Obținînd asentimentul ministrului, Odobescu îi scria : „Bassorelieful ovidian, deoarece a intrat pe o bună cale oficială, îmi rămîne numai a te asigura că voi îngriji de dînsul ca să ne mulțumească pe toți”. În acest scop, el l-a ajutat efectiv pe sculptor să se documenteze asupra epocii, a costumelor și a

⁸ Despre toate acestea nu avem nici o mențiune în art. lui Baiculescu.

altor detalii. Dar, deși în ziarele timpului s-a scris mult despre acest basorelieu ca despre o operă terminată, precum și despre apropiata lui trimiteră în țară, nu se știe ce s-a ales de el.⁹

Faptele amintite mai sus sînt în contrast cu ceea ce avea să scrie cîțiva ani mai tîrziu în cele două articole.

Contrastul apare și mai izbitor în fața unei referiri la Ovidiu,¹⁰ făcută de Odobescu cu mulți ani după inaugurarea monumentului. Anume, în luna octombrie 1892 Odobescu pleacă pentru o zi la Constanța. Timpul nefavorabil îl face să-și aducă aminte de poetul exilat pe aceste meleaguri și de suferințele îndurate, pentru care, de data aceasta, manifestă nu numai deplină înțelegere, ci și profundă compasiune. Căci iată ce notează în însemnările sale: „Oh! ce oribil e vîntul mării la Constanța! Bietul Ovidiu avea perfectă dreptate”.¹¹

Această însemnare a lui Odobescu, pe cît de concisă, pe atît de bogată în conținut afectiv, infirmă tot ceea ce scrisese în cele două articole cu privire la atitudinea poetului din timpul cînd mîncă pîinea amară a exilului la Tomis. Pe de altă parte, autorul ei reia firul roșu al interesului și aprecierilor favorabile, după întreruperea survenită în 1887. De asemenea, ea infirmă cele susținute, pe baza unor date lacunare și incomplete, de G. Baiculescu. Într-adevăr, afirmația că „Odobescu n-a făcut parte, pînă la 1887, din categoria detractorilor lui Ovidiu”, nu-și mai păstrează valabilitatea.

De aici mai rezultă o consecință și în ceea ce privește explicația dată de Baiculescu judecății aspre a lui Odobescu: conflictul cu Dim. Sturdza, pe atunci și secretar general al Academiei Române, pe tema unei sume de bani avansați pentru procurarea de copii după documente referitoare la istoria noastră, aflate la Paris. După o polemică anterioară, Odobescu s-ar fi folosit și de ceremonia inaugurării monumentului de la Constanța, prezidată de Sturdza ca ministru al instrucțiunii publice, pentru a-l ataca în *Epoca*, organul opoziției conservatoare, în rîndurile căreia trecuse de curînd, minimalizînd evenimentul și, în același timp, formulînd aprecieri defăimătoare la adresa poetului.

Evident, aceste aprecieri n-au putut întuneca gloria lui Ovidiu — așa cum spune Baiculescu pe bună dreptate. Pe de altă parte, din cele arătate mai sus reiese că ele nu caracterizează, în general, atitudinea lui Odobescu față de Ovidiu. De altfel, este îndeobște cunoscută activitatea acestuia de traducător din autorii antici și de sprijinitor al activității Academiei Române în domeniul traducerilor.¹² Izolate în timp și în ansamblul

⁹ A. se vedea date mai amănunțite la R. Niculescu, *Știri noi despre anii de formare ai lui Ion Georgescu*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, III, 1956, Nr. 3-4, p. 179-181.

¹⁰ Nesemnalată de G. Baiculescu.

¹¹ Al. Odobescu, *Pagini regăsite. Studii și documente*. Ediție îngrijită de Geo Șerban. /București/, Editura pentru Literatură, 1965, p. 401.

¹² Vezi mai nou: Maria Marinescu-Himu, *Odobescu și clasicismul*, în *Studii Clasice*, VIII, 1966, p. 291-296.

activității lui Odobescu, aprecierile defăimătoare reprezintă mai degrabă un accident trecător, în care opiniile sale de totdeauna au fost întunecate de rivalitățile și patimile politice ale vremii. Așa se explică și de ce el s-a ascuns sub pseudonim în cele două articole dictate de o momentană „aprinde de ciudă și minie”.

RÉSUMÉ

ALEXANDRE ODOBESCU ET OVIDE

Le travail se propose à donner une considération plus juste de l'attitude d'Odobescu vis-à-vis d'Ovide. Odobescu – „admirateur” ou „détracteur” ?

Le point central vers qui sont analysées en ordre chronologique les appréciations d'Odobescu occasionnées par la citation de quelques fragments d'oeuvre du poète latin, des discussions sur la place d'exil d'Ovide ou de la nécessité d'un buste d'Ovide, sont deux pamphlets parus en 1887 dans le journal „Epoca”.

On y conclut : les pamphlets susnommés sont un accident isolé dans l'ensemble de l'activité d'Odobescu, un instrument d'attaque politique provoqué par la rivalité et les passions politiques du temps.